

מאכלות אסורות במלחמה

לנושא זה השלכות הלכתיות מעשיות בזמן מלחמה ובזמן רגיעה (יחסית) כאחד, כפי שתעיד השאלה הבאה שנשאלה על ידי חיילים שומרי מצוות.

ש א ל ה :

חיילי סירת הנמצאים בפשיטה עמוקה מעבר לקוי האויב. במהלך הפשיטה נפלו לידיהם מחסני מזון עשירים, בעוד שמנות הקרב שהיו בידם דיין להשביע את הנפש אך לא את החיך. האם מותר להם לאכול ממזון השלל למרות שאיננו מזון כשר? ¹

א כתב הרמב"ם בפ"ח ממלכים ה"א וז"ל: "חלוצי צבא כשיכנסו בגבול העכו"ם ויכבשום וישבו מהן — מותר להם לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וכיוצא בו, אם ירעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלות אלו האסורים. וכן שותה יין נסך. מפי השמועה למדנו: ובתים מלאים כל טוב — אפילו ערפי חזירים וכיוצא בהן" עכ"ל.

ויש להסתפק בגדר התר זה לחלוצי צבא: האם ההתר הוא מגדרי פיקוח נפש וקמ"ל כאן שההקפדה על מזונות בשעת מלחמה לחלוצי צבא רעבים עלולה לסכן נפשות, או שהתר מאכלות אסורות איננו מגדר פיקוח אלא קיים התר מיוחד לחלוצי צבא כשיכנסו בגבול העכו"ם אם ירעבו. כשם שמצינו התר מיוחד לאשת יפת תואר במלחמה. ולכאורה משמע מדברי הרמב"ם שגדר ההתר במאכלות אסורות היא כגדר ההתר ביפת תואר, שכן מייד אחרי דין מאכלות אסורות המשיך הרמב"ם שם בהלכה ב': וכן בועל אשה בגיורתה אם תקפו יצרו". והדברים אמורים באותם חלוצי צבא שבהלכה א'. ונראים הדברים כפירוט של שני דינים מיוחדים לחלוצי צבא. האחד: התר מאכלות אסורות (אם ירעב) בהלכה א', והשני, התר אשת יפת תואר (אם תוקפו יצרו) בהלכה ב'.

צריך להדגיש כי לחקירה זו בגדר של הרמב"ם, יש נפ"מ למעשה לגבי חלוצי צבא בזמן הזה בכה"ג. שכן הרמב"ן בפיה"ת (דברים ו, יא) חולק על הרמב"ם וסובר שהתר מאכלות אסורות איננו "בכל חלוצי צבא אלא בארץ אשר נשבע לאבותינו לתת לנו כמו שמפורש בענין", והכונה להתר מיוחד ל"שבע שכבשו" בזמן מלחמות יהושע ולא לדורות. אם כן מצינו מחלוקת ראשונים האם קיים התר מאכלות אסורים לחלוצי צבא בזמן הזה. ולכן: אם גדר ההתר של הרמב"ם הוא מדיני פיקוח נפש, רשאינו אנו להתמיר בפיקוח

1 יש להדגיש שמדובר במצב בו לא קיים פיקוח נפש בהמנעות מהאכילה. וברור שכאשר קיים פיקוח נפש ממשי (אפילו בספק), אין לך דבר העומד נגדו פרט לג' עברות: ע"ז ג"ע וש"ד.

נפש ולנהוג כרמב"ם למרות החולקים. אולם אם גדרו של ההתר לרמב"ם הוא התר מיוחד כגדר יפת תואר, הרי לדין מחלוקת ראשונים היא, וספקא דאורייתא ולחומרא².

ב הכסף משנה — על אתר דחה את האפשרות שטעם הרמב"ם מדיני פיקוח נפש הרגילים, וז"ל: "ואין כוונתו במי שהוא מסוכן מחמת רעבון, דהא פשיטא, ואפילו אינו מחלוצי צבא נמי, אלא כשתאב לאכול ולא שכיח לו היתרא כמו שכתבתי" ע"ש. אמנם הנצי"ב מוולוז'ין בפירושו העמק דבר על התורה בפרשת ואתחנן דברים ו, יא — וכן בעל התורה תמימה בפירושו על אתר — למדו שגדר ההתר של הרמב"ם מדיני פיקוח נפש. החידוש בהלכה זו הוא שבשעת מלחמה גם חשש רחוק כזה מסכן חיים שכן כל הקפדה במאכלות בשעת מלחמה מביאה לסכנת נפשות עיי"ש בדבריו. כלומר, למרות שבמקום אחר אולי לא היינו מחשיבים מסברא חשש כזה לסכנה, גילתה לנו התורה שבשעת מלחמה יש לחוש גם לחשש רחוק יותר שכן הסכנה שכיחה, ומשום כך ההקפדה במאכלות מסוכנת, ומותר מדין פיקוח"נ.

ג הנה הנצי"ב והתורה תמימה — אמרו דבר אחד ותלו את דינו של הרמב"ם בשתי לשונות הגמרא בחולין י"ז. וזה לשון הנצי"ב בפירושו העמק דבר, שם:

"אבל ענין פרשה זו מבואר עפ"י סוגיא בחולין ד"ז דפשוט שם בפ' דקרא: ובתים מלאים כל טוב וגו' אפילו כחלי דחזירי, ואיכא תרי לישני אי רק במלחמת ארץ-ישראל, וזהו הישוב השני שם שלא הותר (אלא) ידיהו והיא הוראת שעה ולל"ק שם היתר אפילו דישאל ומטעם מלחמה שהיא עת הסכנה וכמשכ' הרמב"ם ה' מלכים הלוצי צבא: ... [והביא את לשון הרמב"ם] ... ומה שהקשה הרמב"ן עוד דזה אינו אלא בכניסה לארץ, הכי ודאי היא לע"ב שלא הותר אלא שללם וחידוש הוא. אבל לל"ק דאפילו דישאל שרי מבואר שהוא משום פיקוח נפש, שכל הקפדה במאכלים בשעת מלחמה מביא לסכ"נ". ע"כ דברי הנצי"ב.

ממש כדבריו כתב גם בעל התורה תמימה בצחות לשונו וז"ל בהערותיו:

"והנה מבואר בגמ' שני לשונות בענין זה, ללשון אחד הותרו האיסורים רק איסורי הגויים שימצאו אז, וללשון אחר הותרו גם איסורי ישראל. וצ"ל בביאור שני הלשונות דהלשון שהותרו רק איסורי הגויים היא גזירת התורה שהיתר שלל הגויים שבארץ ישראל. ולהלשון שבכלל היתרו איסורים לאותה שעה ואפילו איסורי ישראל, הוא מטעם דשעת מלחמה היא שעת סכנה והדבר נוגע לפיקוח נפשות ולפי"ז לא רק במלחמת א"י הדין כן אלא גם בכל מלחמות. ולא לעולם הותר אלא רק במקום שיש לחוש לסכנת נפשות, והיינו היכי שלא אפשר להשיג מאכלי התר ודו"ק בזה. ועתה

2 לכאורה משמע מדברי הרמב"ן עה"ת שהסתפק בטעמו של הרמב"ם שכן כתב עליו וז"ל: "ואין זה נכון [דברי הרמב"ם] טלא בשביל פיקוח נפש או רעבון בלבד הותר...". הרי שהסתפק אם התרו של הרמב"ם מדין פיקוח נפש או רעבון, דהיינו התר להשביע תאוותו כבאשת יפת תואר. ויש לדחות.

בוא וראה שתוצאת דברינו וביאורינו הן הן דברי הרמב"ם בפ"ח ה"א ממלכים וז"ל [והביא את לשון הרמב"ם], מבואר שתפס (הרמב"ם) כהאי לישנא דכל האיסורים הותרו אפילו של ישראל. וא"כ ע"כ הטעם משום סכנה ופיקו"נ, ולכן התנה תנאי אם ירעב. ע"כ דבריו.

סיכום דבריהם הוא :

- א. ל"ב בגמרא שהותר רק שלל גויים ולא של ישראל, גדר ההתר איננו פיקוח גפש.
- ב. ל"ב בגמ' ההתר מיוחד למלחמות יהושע בכניסה לארץ (כדעת הרמב"ן), אך הרמב"ם לא פסק כל"ב.
- ג. ל"ק בגמרא שהיתר מאכלות אסורים הוא בין משלל האויבים ובין משל ישראל, גדר ההתר משום פיקוח גפש וכן פסק הרמב"ם בל"ק.

והנה ודאי צדקו דבריהם בדבר הראשון (א), שלל"ב ההתר איננו מגדרי פיקו"נ, כי בפיקוח גפש אין גפקא מינה אם המאכל מן השלל או משל ישראל, ולכן בהכרח ההתר איננו מדיני פיקו"נ.

אך הדבר השלישי (ג) בהעמדת דעת הרמב"ם כל"ק דגמרת חולין צ"ע. שכן בגמרא משמע הפסם של דברים : וזה לשון הגמרא שם, (חולין יז) :

"בעי ר' ירמיה אברי בשר נחירה שהכניסו ישראל עמהן לארץ מהו ? אימת ? אילימא בשבע שכבשו, השתא דבר טמא אישתרי להו דכתיב : ובתים מלאים כל טוב, ואמר ר' ימיה בר אבא אמר רב : כתלי דחזירי — בשר נחירה מיבעיא ? אלא לאחר מכאן. ואיבעית אימא : לעולם בשבע שכבשו. כי אישתרי להו שלל של עובדי כוכבים, ידרהו לא אישתרי, תיקו"נ ע"כ.

מבואר בגמרא שללישנא קמא אי אפשר להעמיד את בעית ר' ירמיה (לגבי בשר נחירה) בשבע שכבשו אלא לאחר מכאן, אך לדברי הנציב והת"ת אפשר ואפשר להעמיד את בעיותו של ר' ירמיה גם בשבע שכבשו, ברגעים בהם אין פיקוח גפש כגון שאינם רעבים, או במצב שיש לפניהם גם מאכלות מותרים, ואז גם בשבע שכבשו יש מקום לבעיתו של ר' ירמיה : האם מותרים הם אז באברי בשר נחירה שהכניסו ישראל עמהן לארץ (בשעה שלא קיים ההתר של פיקוח גפש).³

הערה זו היא קושיא חזקה על הנצי"ב והת"ת, ולענ"ד ברור שלא פסק הרמב"ם כלישנא קמא שכן אי אפשר כלל להעמיד את פסק הרמב"ם כלישנא קמא, יהיה גדר ההתר אשר יהיה. שהרי מבואר ברמב"ם שההתר הוא עם הגבלות, בעוד שללישנא קמא מבואר שההתר הוא כללי ללא הגבלות ולכן אין מקום לבעית ר' ירמיה בשבע שכבשו.

אם כן, בעל כורחנו שהרמב"ם פסק פלישנא בתרא, שההתר רק בשלל גויים ולא בשל ישראל, וא"כ ההתר בודאי איננו מגדרי פיקוח גפש אלא התר מיוחד הוא כגון התר אשת יפת תואר וכמשמעות דברי הרמב"ם שם בה"ב "וכן בועל אשה בגויותה" וכו'.

3 אחרי שהעליתי הדברים על הכתב מצאתי במג"ח תקכ"ז שהקשה כן על הרמב"ם מלישנא קמא דחולין י"ז. ובהמשך הדברים כתב שמצא אח"כ קושיא זו בספר פרשת דרכים, דרך הקודש. ולענ"ד ברור שהרמב"ם מודה שללישנא קמא ההתר הוא כללי וללא הגבלות והוא דוקא בשבע שכבשו וכדעת הרמב"ן, אך לא כן סוברת לישנא בתרא בגמרא. והרמב"ם פסק כלישנא בתרא, כדרכו, וכן פסק המאירי להדיא וכמו שיתבאר להלן.

וממש כדברינו מפורש בדברי המאירי בחולין י"ז. וז"ל :

"... ומכל מקום כשהיו טרודים במלחמה ובכיבוש הארץ הותרו לאכול בשעת הדחק כל שהיו מוצאים בשלל גבלות וטרפות אפילו קדלי דחזירי... ולא הותרו אלא בשל שלל גויים ובשעת הדחק ובזמן טרדת המלחמות כגון שבע שכבשו, וכן לדורות כל זמן שהמלך גלחם אפילו מלחמת רשות, כשיכנס חלוץ הצבא בגבול הגויים וישלם, כל שבשעת הדחק כלומר שאינם מוצאים בכדי סיפוקם מותרין בכל שימצאו שם אפילו יין נסך" ע"כ דברי המאירי.

הרי מבואר בדבריו שפסק כרמב"ם שההתר לדורות נאמר, ואע"פ כן פסק כלשנא בתרא דרק שלל גויים הותר. ומפורש שלא כדברי הנצי"ב והת"ת שכתבו שללישנא בתרא ההתר לימי יהושע בלבד, וכמו כן מבואר שלדעת המאירי (לפחות) ההתר לדורות בודאי איננו מדין פיקוח נפש (דא"כ אין נפ"מ בין שלל גויים לשל ישראל). ברור, איפוא, שלדעת הרמב"ם ודעימיה גדר התר מאכלות אסורות במלחמה איננו משום פיקוח נפש, אלא הוא התר מיוחד לחלוצי צבא רעבים.

ד. אמנם עדין צריך ביאור גדרו של התר מאכלות אסורות לדעת הרמב"ם. האם הוא התר מיוחד, למשל כהתר בשר נחירה במדבר לר"ע חולין י"ז, ומותר לפתחילה; או שהתר מאכלות אסורות במלחמה דומה להתר אשת יפת תואר במלחמה וטעם ההתר וגדרו משום דברה תורה כנגד יצר הרע: מוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות ואל יאכלו בשר תמותות נבלות וכדאיתא בקידושין כא: גבי יפ"ת, וא"כ ההתר איננו מומלץ לפתחילה למי שיכול לעמוד בפני יצרו (כדאיתא בסנהדרין דף קנ.).

והנה משמעות המשך דברי הרמב"ם בהלכה ב' "וכן בועל אשה בגייתה אם תקפו יצרו" יכו' גוטה לדרך האחרונה וכמשנת' לעיל אות א.

האמת תורה דרכה שגדר ההיתר וטעמו הוא אכן משום דברה תורה כנגד יצר הרע. בע"ה מצאתי מפורש כן בתשובת הרמב"ם בתשובה קנ"ד (מהדורת פרימון) בענין בחור שהתיחד עם שפחה יפת תואר וזה לשון הרמב"ם שם: "ודאי מדין תורה צריך לגרשה משם אפילו בגייתה כי לא דברה תורה אלא כנגד היצר כאשר אמרו באיסורין ובתיבם מלאים כל טוב אפילו קדלי דחזירי ולא זו הדרך. ולכן מחוייבין...". עיי"ש. הרי מבואר שתלה וטעם דברה תורה כנגד יצר הרע במאכלות אסורים כביפת תואר⁴ והדברים ברורים ומחווירים.

אם כן זכינו לדין כרלהלן :

הרמב"ם מתיר מאכלות אסורות לחלוצי צבא כשירעבו ולא ימצאו מה יאכלו, וטעם היתרו משום דברה תורה כנגד יצר הרע.
הרמב"ן חולק לגמרי על ההתר בזה"ו.

וכן משמע באו"ש על אחר וישמחתי מידידני דבר ארדני ושלמי"א וישמחתי דברם מן ימי ימי

- 3 לפנינו איפוא מחלוקת ראשונים, ואף המתירים לא התירו אלא משום דברה תורה כנגד היצר ולא זו הדרך כמש"כ הרמב"ם בתשובה.
- 4 לפיכך אין לנו להקל ח"ו באיסורי תורה, ולכן חלוצי צבא או חיילי הסיירת אסורים במאכלות אסורות גם כשהם מעבר לקוי האויב, כל זמן שלא קיים פיקוח נפש.⁵
- 5 בזמן האחרון יצא ספר חדש על צבא ומלחמה, ובו התירו מחבריו מאכלות אסורות לחלוצי צבא אם אין להם די אוכל. ולא הזכירו כלל את דעת הרמב"ן החולק על ההתר, ולא ציינו שאין לרמב"ם שהסתמכו עליו שם ההתר הוא רק משום "דברה תורה כנגד היצר ולא זו הדרך" וכמש"כ בתשובה. ולפי כל האמור לעיל אין מקום להתיר ח"ו איסורי תורה, ומצוה על יראי שמים ויראי חטא לתקן הדברים ולפרסם התיקון בהקדם, כדי למנוע מכשול ומכשלה מחיל ישראל.

הרב ישראל רוזן

השלמות והערות בשולי הדברים

- א. ראה במהר"ץ חיות לחולין י"ז ע"א שכתב כדברי מחבר המאמר, שהרמב"ם פס' כלישנא בתרא, וטעם ההתר משום "דברה תורה כנגד יצה"ר". ואמנם ללישנא קמא מותר אפי' כשאינו רעב ובכך חלוקות שתי לשונות הגמרא.
- ראה גם בפורי אבן ר"ה י"ג ע"א שהקשה על הרמב"ם כדברים האלו, ולא נחית לחלק בלישנא קמא לבתרא בנקודה זו האם ההתר רק כשירעב.
- אכן המעיין בסוגיא בחולין יראה דבפשיטות משמע שכל מחלוקת הלשונות היא רק הותרו מאכלות אסורות משלל העכו"ם בלבד או גם משל ישראל. אך לא משמע שמחלוקת זו מתרחבת גם לשאלה האם דוקא בשעת הדחק "אם ירעב ולא ימצא", או להיתר טוטה לכתחילה. ודוק.
- ומצאתי דבר נאה בחידושי החת"ם לחולין שם, ולפי דבריו אמנם התרצן בגמרא מבין היתר המאכלות כדלא כמקשו, אך אין מחלוקת בין שני התירושים בגמ'. וכך העיר ש' דהנה על תירוץ הגמ' הראשון "אלא לאחר מכאן", דהיינו ששאלת בשר נחירה שהכב ישראל לארץ, מתיחסת לאכילתו לאחר הכיבוש — הביא רש"י פסוק, לפיו התר חלוצי צבא אינו אלא "בשעת שלל כדכתיב ואכלת את שלל אויביך". וא"כ, מקשה החת"ס, כי שהפסוק מצמצם ההיתר דוקא לשעת שלל — ולא מה שהותרו לאחר מכאן — ה"ג ב מהכא לבשר נחירה שלא יותר "לאחר מכאן" ומאי תיבעי ליה? ופירש, שהמקשו ה שהיתר חלוצי צבא אינו דוקא כשירעב, ולכן דימה להא את בשר נחירה. אך התרצן מן פסוק שהשלל אסור לאחר מכאן, והוא מסתפק בהא גופא, מהו היתר חלוצי צבא: ה

לאו דוקא כשירעב ולפי"ו אה"נ יש ללמוד מפסוק זה דה"ה בשר נחירה אסר לאחר מכן, או שמא ההיתר דוקא כשירעב, ולכן אין ראיה מאיסורו 'לאחר מכן' שנאסר כך גם בשר נחירה, שהתירו במדבר כללי ולא דוקא כשירעב. וא"כ תרי לישני דגמי' כלל לא נחלקו בנקודה זו, אלא שניהם נסתפקו האם היתר חלוצי צבא תלוי ברעבון. (וצ"ל שהרמב"ם פסק לחומרא — דוקא "כשירעב").

ב. לענ"ד נראה ברור מלשון הרמב"ם שפסק כלישנא בתרא שדוקא שלל עכו"ם הותר ולא גבלות וטרפות משל ישראל, ורמז זאת במלים: "כשיכנסו בגבול העכו"ם ויכבשום וישבו מהו מותר להן לאכול גבלות וטרפות וכו'". משמע דוקא משלל העכו"ם.

ג. כדאי לציין כאן את שיטת הרדב"ז (המודפס על גליון הרמב"ם וכן בתשובותיו ח"ו ב' אלפים ר"ה) שאמנם במלחמת שבעת העממין ובשבע שכבשו הותרו מאכלות אסורות בכל גווי אפי' כשלא ירעב. וא"ש הגמ' בחולין שלמדה מכאן דכ"ש לבשר נחירה בו' שכבשו. אך הרמב"ם למד דינו בדרך היקש להיתר בכל מלחמות — מפני הסכנה הכרוכה בטירחה להשיג מזון כשר דוקא — והרי כל הקשור במלחמה כרוך קצת בפקו"נ וכהא דשנינו שצריך על עיירות עכו"ם אפי' בשבת. ולכן ירד הרמב"ם שתי דרגות — ביחס להיתר התורה בו' עממין — והתיר דוקא כשירעבו ודוקא "בגבול העכו"ם".

ד. לענ"ד יש להעיר בסוגיא בחולין ואולי לפרש עי"כ את שיטת הרמב"ם. דהנה הגמ' שאלה אימת קמיבעיא ליה לר' ירמיה לגבי בשר נחירה שהכניסו לארץ: "אילימא בשבע שכבשו, השתא דבר טמא אישתרי להו... בשר נחירה מיבעיא?" ומשמע שהקושיא בדרך כל-שכן, שהרי "כתלי דחזירי טמאין" ואילו "בשר נחירה" טהור. וצריך להבין, הרי אם היתר חלוצי צבא הוא כללי — אפי' כשלא ירעב — ה"ז היתר גמור באותה שעה בדיוק כבשר נחירה במדבר והיתרו של זה בדיוק באותה דרגה של היתרו של זה. עוד צריך להבין, דמשמע בגמ' שם שבשר נחירה נאסר "משנכנסו לארץ", וכן כתב הרמב"ם בפופ"ד משחיטה. וצ"ע, הרי עדין ההיתר בעינו עומד כל שבע שכבשו מדין חלוצי צבא (אם נתפוס שזהו היתר כללי, ללא הגבלות), ומהי המשמעות של איסור בשר נחירה מיד כשנכנסו לארץ?

ועכצ"ל, שמכאן מקור לרמב"ם דלכו"ע היתר חלוצי-צבא הוא רק כשירעב, ומיד כשנכנסו לארץ נאסר לנחור בהמה, אלא אם ירעב מותר מדין חלוצי צבא ברם הגמ' מבינה שאם הותר לחלוצי צבא כשירעב לאכול "כתלי דחזירי" הטמאין, יש לומר בדרך כל-שכן והקש שכלי דה"ה בשר נחירה שהכניסו עמהם לארץ מן המדבר, שהרי נחירתו בהיתר גמור היתה.

ואם כנים אנו בפירוש זה בגמ', תו לא תיקשי קו' החת"ס (לעיל אות א') עפ"י רש"י שהביא פסוק לאסור כתלי דחזירי לאחר שכבשו, וגילף מהכא לבשר נחירה? ופשיטא דלא דמיא שכן מאכלות אסורות הותרו רק כשירעב, ואילו בשר נחירה — בשעת נחירתו היתר לכתחילה היה.

ה. שוב ראיתי שהגושא נדון בהקפ" בספר "כתר אפרים" להרב טכורש שליט"א. וכו' ראה